

Utbildningskompendium

Läkemedelsdelegering

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	3
Allmänt om läkemedelshantering	3
Författningar och föreskrifter i samband med delegering	4–6
Läkemedelshantering	7
Dos och originalförpackningar	8
Läkemedel vid behov	8
Administreringssätt	9
Perorala läkemedel	9
Sublinguala läkemedel	10
Inhalationsläkemedel	10
Rektala läkemedel	11
Injektioner	11
Via huden	11
Ögondroppar/Ögonsalva	12
Receptfria läkemedel och naturläkemedel	13
Biverkningar	13
SBAR, rapporteringsstöd	14
Vid ett epileptiskt anfall med känd epilepsi/krampproblematik	15
Bilaga 1. Exempel på läkemedelsform med observandum	16

Inledning

Läkemedelsbehandling är en av de vanligaste sjukvårdsinsatserna inom hälso- och sjukvården. Men all läkemedelsbehandling innebär också risker.

Läkemedelsrelaterade skador utgör en stor del av alla vårdskador. Skador som innebär lidande för den som drabbas och stora kostnader för samhället.

Detta kompendium är sammanställt för Dig som skall få delegering att överlämna läkemedel. Här beskrivs de kunskaper som du skall ha, i syfte att skapa en säker och trygg situation, både för patienten och dig som personal, vid överlämnandet av läkemedel.

En delegering är ett juridiskt åtagande. När du utför arbetsuppgifter på delegering kommer du att vara hälso- och sjukvårdspersonal och arbetar under Hälso- och sjukvårdslagen och Patientsäkerhetslagen och då har du själv ansvaret för hur du utför dina arbetsuppgifter och har samma skyldigheter som legitimerad personal.

Det är därför alltid viktigt att du kontaktar sjuksköterska vid osäkerhet eller om du har frågor.

Delegeringsprocessens 5 steg består av

1. Egen kunskapsinhämtning med hjälp av detta kompendium
2. Webbutbildning i läkemedelshantering samt basala hygienrutiner
3. Fysisk teoretisk och praktisk utbildning med delegeringssjuksköterska
4. Godkänt webbaserat kunskapstest
5. Delegeringsbeslut med ansvarig sjuksköterska

Allmänt om läkemedelshantering

Med läkemedelshantering avses en arbetsuppgift i flera steg, ordination, iordningställande, administrering/överlämnande och förvaring av läkemedel.

Om en läkare har bedömt att en patient inte klarar av att sköta sina läkemedel själv lämnas ett uppdrag till Kommunens sjuksköterska att ta över ansvaret för patientens läkemedelshantering. I det ansvaret ligger att patienten skall få sina läkemedel på ett tryggt och säkert sätt. Då sjuksköterskan inte kan hjälpa alla patienter med deras läkemedel kan du som omvårdnadspersonal blir **delegerad** dessa arbetsuppgifter.

Författningar i samband med delegering av Hälso- och sjukvårdsuppgifter

Delegeringsförfarandet är reglerat genom olika författningar som rör hälso- och sjukvårdsfrågor. Målet med lagar och föreskrifter är att förtydliga ansvaret för en ökad säkerhet för patienterna och en ändamålsenlig läkemedelsanvändning.

- Lag 2017:30 Hälso- och sjukvårdslag
- SOSF 200:1 Läkemedelshantering i hälso- och sjukvården, Rev 2016:88
- Lag 2010:659 Patientsäkerhetslagen
- SOSFS 1997:14 Föreskrifter och allmänna råd om delegering

Hälso- och sjukvårdslagen 2017:30

Viktiga utdrag ur lagen:

2 a §	Hälso- och sjukvård skall bedrivas så att den uppfyller kraven på en god vård. Detta innebär att den skall vara av god kvalitet och tillgodose patientens behov av trygghet i vården och behandlingen samt bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet.
-------	---

Patientsäkerhetslagen 2010:659

Viktiga utdrag ur författningen:

6 kap 2 §	Den som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen bär själv ansvaret för hur han eller hon fullgör sina arbetsuppgifter.
6 kap 3 §	Den som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen får överlåta en arbetsuppgift till någon annan endast när det är förenligt med kravet på en god och säker vård. Den som överlåter en arbetsuppgift till någon annan svarar för att denne har förutsättningar att fullgöra uppgiften
6 kap 4 §	Hälso- och sjukvårdspersonal är skyldig att bidra till att hög patientsäkerhet upprätthålls.

Föreskrifter och allmänna råd om delegering SOSFS 1997:14

Utdrag av viktiga begrepp i föreskriften:

Delegering:	Innebär en överlåtelse av ansvar för att utföra en hälso- och sjukvårdsuppgift. En person med formell kompetens överlåter en arbetsuppgift till en person med reell kompetens om det är förenligt med god och säker vård.
Formell kompetens:	Den som har legitimation för ett hälso- och sjukvårdsyrke har formell kompetens för sitt arbete.
Reell kompetens:	Den som lärt sig en uppgift genom erfarenhet i sin praktiska yrkesverksamhet kan ha erhållit en reell kompetens.
Hur ser förfarandet ut vid delegering?	Den person som har formell kompetens måste förvissa sig om att den som får uppgiften verkligen kan ansvara för utförandet. Den som ska få delegering måste tala om ifall han/hon inte anser sig kunna ansvara för utförandet av uppgiften.
Delegationsbeslut:	En handling upprättas. Både den som delegerar uppgiften och den som åtar sig uppgiften skall underteckna beslutet.
Förutsättningar för delegering:	Uppgiften skall vara klart definierad. Det är inte tillåtet att delegeringen överlåts vidare till annan person. Delegeringen är tidsbegränsad, gäller som längst ett år. Ett delegeringsbeslut kan återkallas.

Läkemedelshantering i hälso- och sjukvården SOSFS 2000:1, rev. SOSFS 2016:88

Utdrag av viktiga begrepp i författningen:

Öppenvård:	Den kommunala hälso- och sjukvården är en form av öppen vård och kan inte jämföras med sjukhusvård.
Huvudprincip:	Patienten ansvarar själv för sin medicinering och förvaring av de egna läkemedlen (egenvård)
Handräckning:	Kan ges till personer som har eget läkemedelsansvar. Personen kan dock behöva hjälp med apoteksärendet, handräckning, skruva av lock mm. Detta räknas som egenvård och personalen bistår då den enskilde.
Ansvarsövertagande:	När en patient inte längre kan ansvara för sin medicinering kan patientansvarig läkare skriva ett ansvarsövertagande. Då går det övergripande ansvaret för medicineringen till patientansvarig sjuksköterska.
Den enskilde:	Då ett ansvarsövertagande är skrivet har den enskilde inget ansvar gällande läkemedelshantering.
Medicinskt ansvarig sjuksköterska (MAS):	Har ett övergripande ansvar inom kommunen för att regelverket gällande delegeringar efterföljs.
Läkarens ansvar:	Läkaren har ansvar för ordination och uppföljning av den behandling som är ordinerad.
Sjuksköterskans ansvar:	Sjuksköterskan har det övergripande ansvaret för att läkarens ordinationer följs. Sjuksköterskan kan delegera till vårdpersonal att överlämna läkemedel om hen anser det lämpligt.
Vårdpersonalens ansvar:	Vårdpersonalen har efter delegation ansvar för att överlämna rätt läkemedel till rätt person och vid rätt tidpunkt. Detta innebär att arbeta enligt hälso- och sjukvårdens regelverk.
Förvaring:	Läkemedel skall förvaras på ett säkert sätt och oåtkomliga för obehöriga.
Signering:	Den som givit / delat ut läkemedel är den som alltid ska signera den utförda åtgärden
Avvikelse:	Avvikelse rapport skall skrivas vid risker eller att vårdskada uppstår.

Läkemedelshantering

Lagstiftningen styr vem som får lov att ordinera läkemedel, iordningställa och administrera/överlämna läkemedel och hur läkemedel skall förvaras.

Ordination av läkemedel

Läkemedel ordineras av läkare. Läkemedel skall ordineras skriftligt på ordinationshandlingen, dvs. läkemedelslistan. Läkemedelslistan skall innehålla patientens namn, personnummer, medicinens namn, läkemedelsform, styrka, dosering, administrerings sätt samt tidpunkter för administrering.

Ansvarsövertagande

Utgångsläget är alltid att patienten själv kan klara sin läkemedelshantering. Bedömning om patienten själv inte kan klara sin medicinering görs av patientansvarig läkare i samråd med patientansvarig sjuksköterska. När patienten inte kan klara sin medicinering dokumenteras detta i patientjournalen som ett ansvarsövertagande.

Läkemedelslista/ Ordinationshandling

Ordinationshandlingen som läkemedel delas efter finns på en lista som har 2 olika namn:

- Mina aktuella läkemedel
- Receptutskrift Pascal

Överlämnande av läkemedel

Bara den som har skriftlig delegering från legitimerad sjuksköterska har rätt att överlämna läkemedel till patienten där man övertagit ansvaret för läkemedelshantering. Kontroller görs **alltid** mot **aktuell ordinationslista**. Vid överlämnandet har du ansvar att **kontrollera följande**:

- Patientens identitet
- Datum/tidpunkt
- Rätt antal/dos
- Att patienten tar sina läkemedel
- Efter att patienten svält sina läkemedel ska signeringen ske. Kontrollera att signering sker på rätt ställe.

Avvikelse ska rapporteras till sjuksköterskan, exempel på avvikelser är om patienten inte kan eller inte vill ta sina läkemedel, om det saknas läkemedel, får fel dos eller vid fel tillfälle. Avvikelse ska dokumenteras i patientens journal samt i särskilt dokument för avvikelser.

Dos- och originalförpackning

Dosförpackning

Läkemedel som är dosförpackade kan vara delade och förpackade i påsar från läkemedelsleverantör/ apotek. Dosdispenserade läkemedel ska vara märkta med patientens namn, personnummer, datum, doseringstillfälle och innehåll.

Dosett

Vissa läkemedel kan inte delas i dospåsen. Sjuksköterskan kommer då att lägga denna medicin i dosett. Dosetter ska vara märkta med namn, personnummer och datum. När du tar tabletter ur dosetten ska du kontrollera att antalet tabletter stämmer med ordinationshandlingen. Om något är oklart kontakta sjuksköterskan.

Originalförpackning

Läkemedel kan också behöva tas/delas ut från originalförpackning, alltså den förpackning som läkemedlet levereras i. Med originalförpackning menas sådana läkemedel som inte kan delas upp i doser. Det kan till exempel vara flytande medicin, läkemedel som inte klarar att förpackas i påsar av hållbarhetsskäl eller kortare kurer, till exempel antibiotika.

Läkemedelsautomat

En läkemedelsautomat programmeras, fylls på och levererar dosdispenserade påsar enligt ordination.

Läkemedel vid behov

Följande gäller vid patientens ordinerade läkemedel att ta vid behov och som inte är en stående ordination:

- Kontakta sjuksköterskan och rapportera om patientens tillstånd inför bedömning om läkemedel behöver ges.
- Aktuell läkemedelslista skall finnas tillgänglig och ordinationen skall redovisas då sjuksköterskan kontaktas.
- Signera given dos och dokumentera händelse och åtgärd.

OBS! det finns läkemedel som måste kunna ges snabbt, till exempel läkemedel mot **kärlkramp, epileptiska anfall**, mm. Dessa ges omgående och ansvarig sjuksköterska kontaktas i efterhand för rapport om händelsen. Detta finns då angivet på **läkemedelslistan**. Patienten som får läkemedel mot kärlkramp ska sitta eller ligga ner.

Se anvisning i Bilaga 1.

Administreringsätt

Läkemedel kan tillföras kroppen på olika sätt, beroende på vilken verkan eller effekt man vill åstadkomma. Detta kallas för olika administreringsätt

1. Peroralt – via munnen	Läkemedlet ska sväljas ned och via magsäck och tarmar tas upp till blodbanan. Ett långsamt sätt att tillföra medicin, men samtidigt ger det en mer varaktig effekt.
2. Sublinguallt - under tungan	Tablett eller spray som läggs/ sprayas under tungan för att smälta ner och tas upp av den kärlika slemhinnan. Läkemedlet går direkt ut i blodet och ger snabb effekt.
3. Inhalation – för inandning	Läkemedlet inandas och via lungblåsorna absorberas det in i blodbanan för spridning till övriga kroppen. Patienten behöver skölja munnen efter inhalation för att inte få svamp.
4. Rektalt – via ändtarmen	Läkemedlet tillförs via ändtarmen och tas upp av den kärlika slemhinnan. Ibland ges läkemedel för att uppnå lokal verkan i själva tarmområdet.
5. Subcutan	Injektion som ges subkutant, i underhuds fettet. Ger ett långsamt upptag.
6. Via huden	Läkemedlet ges via huden, så som hudsalvor, krämer eller plåster.
7. Ögon – Öron	Läkemedlet ges för att åstadkomma en lokal verkan i just det området, i ögon och eller öron.
8. Vagitorier	Förs in i slidan och används ofta vid svampinfektioner, bakterieinfektioner eller som hormontillskott. Dessa läkemedel finns som vätskor, halvfasta beredningar eller fasta beredningar.

1. Perorala läkemedel

Perorala läkemedel intas via munnen/per os och sväljs och får endast ges till personer som kan svälja obehindrat. Det är mycket viktigt att läkemedlen tas på rätt sätt för att få bästa effekt. Läkemedlen är gjorda på olika sätt för att de ska tas upp på olika ställen i mag- och tarmkanalen för att få bästa verkan.

Olika läkemedelsformer är:

- Tabletter
- Kapslar
- Resoriblett
- Depottabletter
- Mixturer (flytande läkemedel)
- Pulver – granulat
- Brustabletter
- Tuggabletter

Viktigt vid intag av alla tabletter, kapslar, och depottabletter:

- Patienten ska sitta eller stå, för att lättare kunna svälja medicinen.
- Inled med en klunk vätska. Ge därefter medicinen tillsammans med minst ett ½ glas vätska. Tabletten kan annars fastna i matstrupen och orsaka frätskador.
- Kontrollera att patienten har svält ned medicinen.
- Kapslar och depottabletter **skall inte delas, krossas eller tuggas**. De har ett överdrag för att läkemedlet skall lösas upp och absorberas långsamt.
- Om patienten har feber, diarré eller kräkningar så ska sjuksköterska kontaktas innan läkemedel ges.

Viktigt vid intag av mixturer, pulver/granulat, droppar, brustabletter och tuggtabletter:

- Pulver eller granulat är bulkmedel. De innehåller växtfibrer som binder vatten och sväller i tjocktarmen. Det är viktigt att dessa intas med riklig mängd vätska, annars är det risk för att medicinen sväller och fastnar i matspjälkningskanalen.
- Droppar är ofta mycket koncentrerade och ges därför oftast droppvis. Det är därför viktigt att räkna dem så man inte överdoserar. Om mängden är mycket liten kan man sedan blanda ut dem med till exempel lite vatten för att patienten skall ha lättare för att få i sig all verksam substans. Det är då särskilt viktigt att hela mängden vätska dricks upp.
- Brustabletter skall alltid lösas upp i ett glas vatten. Tänk på att inte ta för mycket vätska så att patienten kan dricka upp allt.
- Tuggtabletter tuggas som de är. De kan krossas eller lösas i vätska.

2. Sublinguala läkemedel – Under tungan

Resoritabletter och spray skall läggas under tungan. Absorptionen går mycket snabbt via munslemhinnan och effekt ses redan efter några minuter. Viktigt att notera tidpunkt när det ges, samt att patienten sitter eller ligger vid intag för att undvika fall. Detta är den vanligaste typen av läkemedel vid behandling av ex akut kärlkramp.

3. Inhalationsläkemedel

De vanligaste sjukdomstillstånden där läkemedel skall inandas via lungorna är; kronisk obstruktiv lungsjukdom (KOL), astma eller allergiska åkommor.

Det finns två beredningsformer av inhalationsmedel, **spray** och **pulver**, som via olika inhalatorer tillförs lungorna.

- **Spray** innebär en flytande form av läkemedel som inandas.

- **Pulver** innebär att läkemedlet är just ett mycket finfördelat pulver som med hjälp av en inhalator skall inandas. Det finns flera typer av inhalatorer till pulverformen. Ex diskhaler, diskus och turbohaler. Läs bruksanvisningen för respektive inhalator.

Pariboy – elektrisk apparat med särskilt munstycke där flytande läkemedel förångas och patienten inandas ångan. Innehåller oftast luftrörsvidgande medicin.

Generellt för alla inhalatorer gäller dock att du som omvårdnadspersonal med delegering skall veta hur inhalatorn fungerar, innan du använder den. Tekniken skiljer sig åt beroende på om det är flytande eller pulver. Kom ihåg att patienten ska skölja munnen efter inhalationen.

4. Rektala läkemedel

Att tillföra ett läkemedel rektalt i ändtarmen, görs av flera anledningar. Dels önskar man ibland snabb effekt, dels är det ett bra alternativ om patienten inte kan eller har svårt att svälja medicin. Vid laxering är rektal tillförsel ett bra alternativ.

Beredningsformerna är två varianter stolpiller och klyisma.

- **Stolpiller** är ett läkemedel som förs upp i ändtarmen med hjälp av ett finger och salva (för att undvika skada eller smärta). För in suppositoriet med den raka änden först. Den runda änden sluter då tätt mot ändtarmsmyningen. Om personen har besvär av hemorrojder kan man prova med den runda änden först.

- **Klyisma** är flytande läkemedel i engångsbehållare med pip som förs in i ändtarmen där medicinen sprutas in. Låt personen ligga på sidan med benen lätt böjda. För in hela pipen i ändtarmen och tryck ihop plastbehållaren så att den verkligen blir tömd. Dra ut pipen med plastbehållaren fortfarande hoptryckt. Annars kan medicinen dras tillbaka in i behållaren. Låt personen ligga kvar i några minuter så att medicinen inte rinner ut. Det finns klyisma mot till exempel epilepsianfall och laxering.

5. Injektion

Sjuksköterskan kan delegera subkutana injektioner så som insulin och blodförtunnande läkemedel och för det kräves en särskild delegering.

6. Via huden

Plåster appliceras oftast på överkroppen. Krämer appliceras enligt ordination. Läkemedlet absorberas sakta genom huden och in i blodbanan och ger en långsam men mycket varaktig effekt. Läkemedelsplåster används bland annat som smärtlindring, och då som depotplåster som vanligen byts var tredje eller var sjunde dag. Vid borttagning och applicering av plåster ska handskar alltid användas!

- Avlägsna det gamla plåstret och kassera enligt rutin på enheten. Signera! Se lokal arbetsordning för enheten.

- **Märk** nytt plåster med **datum, klockslag** samt **signatur** innan det appliceras på lämpligt ställe
- Applicera det nya plåstret och signera samt ange appliceringsställe på patientens kropp på signeringslistan och det är säkerställt att det gamla plåstret är borttaget. Aldrig sätta på ett nytt plåster om du inte hittar det gamla.
- Plåstret får inte täckas över med förband p g a risk för överdosering
- Kontrollera dagligen att plåstret sitter kvar

7:1 Ögondroppar och ögonsalva

Vanliga orsaker är grön star, infektion, allergi och torra ögon. Öppnad förpackning förvaras kylt men öppnad förpackning i rumstemperatur då de skall vara rumstempererade när de ges. Det gör ont att få kalla ögondroppar och trycket stiger för en kort stund i ögat eftersom musklerna i ögat drar ihop sig.

- **Skriv datum** på förpackningen när den öppnas första gången. **En månads hållbarhet** gäller efter att man öppnat förpackningen. Ögondroppar utan konserveringsmedel har ännu kortare hållbarhetstid och bör förbrukas inom en vecka.
- Tvätta händerna och ta på handskar.
- Be personen luta huvudet något bakåt eller låt personen ligga ner.
- Håll droppflaskan/salvtuben rakt över och tätt intill ögat utan att vidröra ögat med flaskan/tuben.
- Be personen rikta blicken uppåt och dra samtidigt ner det undre ögonlocket.
- Tryck ut en droppe i taget ur flaskan genom att trycka på själva flaskan eller på en elastisk pip som medföljer i förpackningen. Vid ögonsalva; tryck ut en smal sträng ögonsalva så att den hamnar innanför det undre ögonlocket.
- Be personen blunda en kort stund. Ögat förmår ta emot 1–2 droppar åt gången. Är det flera olika sorters ögondroppar måste det gå **5 minuter** mellan de olika dropparna. Om det är både droppar och salva ska **dropparna ges först**. Smörjande droppar (tårsubstitut) och ögonsalva ges sist.
- Kontrollera alltid att rätt öga behandlas enligt ordination samt att det är höger eller vänster utifrån patientens synvinkel.

7:2 Örondroppar och öronsalva

Vanliga orsaker är vaxpropp och infektion. Örondropparna ska vara rumstempererade då de ges. Risk finns att patienten får yrsel eller huvudvärk om dropparna ges kalla. Detta beror på att balansorganet sitter precis innanför mellanörat.

- **Skriv datum** när du öppnar en ny förpackning. **En månads hållbarhet** efter att förpackningen är öppnad.

- Undvika att vidröra örat med flaskan då örondropparna ges.
- Patienten ska ligga fem minuter på varje sida för att undvika att dropparna rinner ut.

Receptfria läkemedel och naturläkemedel

Om receptfria läkemedel och/eller naturläkemedel används är det viktigt att sjuksköterska och läkare får veta detta. Det är viktigt på grund av att dosen kan bli för hög eller att effekten förändras om man både använder receptfria läkemedel och receptbelagda läkemedel.

Om närstående kommer med läkemedel som hen säger att patienten ska få måste en sjuksköterska kontaktas innan de ges.

Biverkningar

Med biverkningar menas icke avsedda effekter av läkemedel när de ges i vanlig eller rekommenderad dosering.

De vanligaste biverkningarna är:

- Muntorrhet
- Illamående
- Diarré, förstoppning
- Yrsel
- Huvudvärk
- Trötthet, dåsighet
- Allergiska reaktioner i form av olika hudutslag, snuva, klåda osv.

En del biverkningar kan uppstå tidigt i behandlingen och är oftast övergående. Medan andra biverkningar kan uppstå efter en tids behandling.

S-BAR- Rapporteringsstöd

SBAR är ett rapporteringsstöd i form av ett litet häfte du kan ha i fickan. Häftet används när du kontaktar sjuksköterskan vid olika akuta sjukdomstillstånd för att underlätta det du behöver rapportera. SBAR-stödet finns också inledningsvis i **Symtomkollen** – Din guide vid akuta tillstånd och vid övriga förändringar i hälsotillståndet.

S - Situation

EX: Hej! Jag heter (ditt namn) och ringer från (arbetsplats/enhet/avd.) angående (vårdtagarens namn) som har svimmat/kräkts/ramlat i samband med...

B - Bakgrund

EX: Personen har sedan tidigare haft besvär med/inte hänt tidigare/har känt diabetes/epilepsi...

A – Aktuellt:

EX: Har tagit blodsocker, blodtryck och puls och tittat på andningen som visar xxx nu, sitter/ligger/går...

R – Rekommendation

EX: Ska du komma för bedömning? Vad kan vi göra mer? Vad ska vi göra om det händer igen?

Tips! Film i vårdhandboken

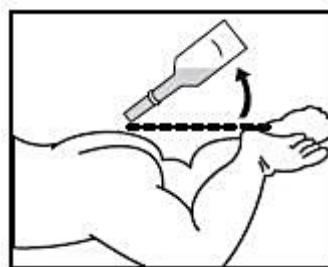
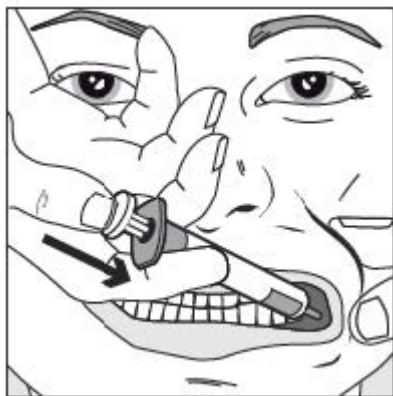
Vid ett epileptiskt anfall med känd epilepsi/krampproblematik

Läkemedel att ge och åtgärder att utföra innan kontakt med sjuksköterska:

- Lossa åtsittande kläder runt halsen
- Lägg något mjukt under huvudet, om hårt underlag
- Om möjligt lägg personen i stabilt sidoläge
- Titta på klockan så du vet hur länge krampen har varat
- Dokumentera datum, klockslag, krampens karaktär och varaktighet i kramplista om sådan finns
- Stoppa aldrig in något i munnen på en patient som har ett krampanfall. Det kan skada tänder och försvåra andning.
- Försök inte att hålla emot en arm eller ben som rycker under ett krampanfall.

Ge enligt patientens ordinationshandling

Buccolam munhålelösning eller Stesolid Rektallösning

Ring 112:

- Om ny kramp uppstår trots behandling
- Om krampen ej släpper eller att patienten inte vaknar

Ring alltid Sjuksköterska efter att läkemedel har givits akut.

Exempel på läkemedelsform med observandum		
Läkemedelsform	Exempelbild:	Observera!
Kapsel med granulat		Får ej delas/öppnas
Mixtur – flytande läkemedel		Viktigt att använda tillhörande mått.
Droppar – flytande läkemedel		Viktigt att räkna dropparna för att få rätt mängd verksamt substans
Suppositorier - stolpiller		Öppnas och ges vanligen med trubbiga sidan först.